

ki naj bodo čim krajša, kratka,
nasilna v smereh železniških tirov
in vlakov za signali.

Rdeči, zeleni signali.

Usmilimo se svoje vrnitve,
poskušajmo jo najti,
da ne odpeljemo samo sebe,
da ne ostanemo v nekem odmaknjenem prividu
s a m i.

NEKAJ »NEPLEBISCITNIH« AD HOC PRIPISOV K NAŠI SKUPNI ZAMEJSKI TEMATIKI

KOROŠKI KOMPLEKS IN IZKUŠNJE

Janko Jeri

Janko Jeri, rojen leta 1927 na Vrhniki. Obiskoval gimnazijo v Mariboru do leta 1941, ko so ga Nemci deportirali na Hrvaško. Iz šestega razreda gimnazije odšel v partizane, kjer se je ukvarjal predvsem s časnikarstvom.

Po vojni urednik in zunanjepolitični komentator pri radiu in Ljudski pravici. Vmes je leta 1950 diplomiral in leta 1958 obranil znanstveni doktorat na pravni fakulteti v Ljubljani.

Habilitiral se je s knjigo »Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni« (1961). Delo, ki je prejelo dve nagradi, je prva publikacija iz naše novejšje (sodobne) diplomatske zgodovine na Slovenskem in v Jugoslaviji. V inozemskih strokovnih krogih je knjiga ocenjena kot osrednje jugoslovansko delo s tega področja. Je avtor več razprav in člankov o naši manjšinski problematiki in odnosih z Italijo. Od leta 1965 višji znanstveni sodelavec v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani in predstojnik »zahodne« raziskovalne skupine. Poizkuša povezovati znanstveno delo s publicistiko.

*Ko narod nima besede, se to sliši
tudi takrat, ko prepevajo himne.*

(Stanislaw Jerzy Lec)

Mojemu očetu je tekla zibka v Podjuni, tu so se ljudje in gozdnato-jasasta krajina pod Peco še najmanj spremenili v primerjavi s tistim »utrkvistično-cesarskim« izpred petdesetih let in več. Ta čustvena, koreninska navezanost seveda marsikateri značilen odtенок samosvoje obarva; toda tudi takrat (za Schuschniggove avtoritativne »Vaterländ. Front«), ko sem kot prvošolec s svojimi polstrici počitnikoval ob Klopinskem jezeru, se nisem mogel niti čustveno niti razumsko sprijazniti s koroško vsakdanjostjo, ko se v isti družini kdo čuti in vede kot Nemec in drugi kot Slovenec, čeravno imata oba isto slovensko mater in istega slovenskega očeta.

To je tista zgodovinsko pogojena, usodna »dvojnost«, če povzamem predvsem njeno duhovno, mentalno razsežnost, koroškega slovenskega človeka, ki ga tako ali drugače spremlja že od takrat, ko se je skoraj pred tremi stoletji gabštajnski Gutsman v svoji »Windische Sprachlehre« pritoževal (če parafraziramo), da nekateri zavoljo »majhne koristnosti« obsojajo slovensko materinščino na hitro pozabo, prek taborskega narodnostnega dramljenja in romantičnega zanosa etnografa, slovničarja, publicista in politika Matije Majarja Ziljskega, ki je prav v Celovcu (1848) pridigal »zedinjeno Slovenijo« in se v nemal za federativno ureditev takratne monarhije s posebnim slovanskim parlamentom, do Czörnigovih nespornih statističnih dokazil o skoraj devetdesetodstotni slovenski večini na Koroškem pred dobrimi sto leti in današnjih prokrustovsko-grotesknih popisovalnih tehnik druge avstrijske republike (zadnjič leta 1961), ko so vsakdanji jezik ugotavljali kar v desetih variantah in ga nato še naprej drobili v šestnajstih statističnih kombinacijah. Povsem zunaj dvoma, meritorno namreč je, da je vse Korošce, razen nemščine obvladajo še kako slovensko ali »vindišarsko« različico (izjeme bi lahko seštel na prste ene roke), rodila slovenska mati.

Za osvežitev spomina in zato, da bi olajšal vpogled v sedanje »dejansko stanje«, naj ponovim, da so sodili strokovnjaki (upoštevaje statistične kombinacije), da je bilo še leta 1951 na Koroškem 42.095 oseb s slovenskim občevelnim jezikom. Deset let pozneje (1961) pa naj bi se to število skrčilo za dobro tretjino (35,1 odstotka). Pred štirimi leti sem ob tem ugotovil: kolikor bodo tudi na prihodnjih popisih nadaljevali z isto »statistično naglico« (nikakor ne izdatnejšo), bo lahko že čez dvajset let v vseh razcepkih (na prvem in drugem mestu) slovenski jezik »uradno« potonil v anonimnost.

To naj bi tudi formalno pomenilo, da so potomci karantanskih gorjancev, ki so tod že pred tisoč dvesto leti v slovenskem obrednem jeziku ustoličevali svoje kneze, v pičlih nekaj desetletjih sedanje atomske ere pozabili slovensko »marnjati«. Pa še eno prednost bi imela taka »ugotovitev«: nikakršne potrebe ne bi več bilo, da bi se silili še s kakim narodnostnim ugotavljanjem, saj še danes, kot denimo leta 1958, (ko so obglavili dvojezično formulo iz dni nemškega poraza leta 1945), že s tolikimi podedovanimi križi prignečenemu slovenskemu človeku na Koroškem na njegove skromne zahteve po stvarnejši enakopravnosti (uresničitvi sedmega člena iz avstrijske državne pogodbe leta 1955) odgovarjajo — pustite se prešteti, narodnostno »žigosati«, potlej pa bomo nemara videli. Sodeč po sedanji,

»otipljivi« praksi, pa je sodobna avstrijska demokratična javnost še vedno v glavnem gluha na pozive, kakršen na primer je bil tisti tajnika avstrijske lige za človekove pravice Ericha Körnerja (pomenki v Tinjah letos junija): »Mi, kot ljudje, avstrijski patrioti in demokrati in tudi kot kristjani pa moramo dosledno odklanjati zlonamerno težnjo po zahtevi asimiliranja drugojezičnih narodnostnih skupin.«

Ob tem se mi je utrnulo, kako je drugi avstrijski manjšinski izvedenec v svečani dvorani ljubljanske Slovenske matice maja pred štirimi leti povzdignil glas: demokratično koncipirana manjšinska zaščita da, ampak pri tem ne pride v poštev morebiti kaka »Reslovenisierung«, to nikakor. Kakšen »demokratičen« paradoks: koroški Slovenci so bili vedno tisti, ki so jih potiskali, jim kratili in jemali posredno ali neposredno iz najbolj raznoterih razlogov — od »državotvorne nedeljivosti« do deželne (beri nemške) celotnosti ali pa preprosto zavoljo tega, ker so bili kot v vsem šibkejši faktor že a priori ogoljufani, speljani v zmoto, in sicer prikrajšani. Narodnostno zorenje od Majarja Ziljskega naprej in s plebiscitnim kompleksom vred pač dovolj prepričljivo ponazarja, da ne moremo govoriti tod o kakem resnejšem poganjku, fiziognomiji »koroško slovenskega iredentizma«, da je nacionalno osveščanje, če to tako primerjalno poenostavljam, v Karantaniji potekalo precej drugače kot, denimo, med primorskimi rojaki. Tod je bil namreč asimilacijski proces na prelomnici stoletja skoraj docela ustavljen in Slovenci so postali tudi v mestih (Trst, Gorica) politična in gospodarskosocialna sila (!), ki je pred izbruhom prve svetovne vojne že dokaj resno zamajala italijansko-municipalni monopol. Nasprotno pa se »nehistorični« koroški vaški in kajžarski slovenski srenji ni posrečilo, da bi bila učinkoviteje prodrla za zidove nemških potujočevalnih trgov in mestec, saj se slovensko koroško meščanstvo pravzaprav tod še ni rodilo; to velja v glavnem za razredno in nacionalno zavedni proletariat. Izjema v tej sumarni podobi, če lahko to tako označimo, je bil tudi v teh krajih osvobodilni boj med zadnjo vojno, ki pa je pogнал že iz bistveno okleščenega slovenskega narodnega debela in ni mogel, če ostanemo pri tem vidiku, zaceliti poplebiscitnih ran, neizpolnjenih obljub, posledic vseh mogočih pritiskov in poizkusov do tistih genocidnih za nacističnega mračnjaštva.

Ker smo že pri obljubah: ko sem si pred tedni ogledoval »jubilejno« razstavo v prvem nadstropju koroškega deželnega muzeja (Sonderausstellung, Kärntner Abwehrkampf und Volksabstimmung 1918—1920), me je še posebej presenetila perfidnost, sodeč po razstavljenih letakih in drugem gradivu, v narodnostnem oziru. Po vsem tem, kako so delavske peticije in vzporedne socialne konflikte predvsem s pendrekom in bajoneti reševali v novo ustanovljeni »SHS« (glede tega tudi takrat v avstrijski »republiki« niso bili izjema), je pač povsem razumljivo, da so avstrijski propagandisti močnejše ubrali strune takó imenovane socialne varnosti (brezposelnost, revščina in vzporedne tegobe), da so patriarhalne koroške kmete strašili z balkanizacijo in srbskim militarizmom in so še do včeraj do zadnje žile zvesti cesarsko-kraljevi podložniki zdaj na vse grlo oznanjali »republikanske« prednosti. Cerkev s celovskim knezoškofofom na čelu pa jim je pri tem izganjanju smrtno pregrešnega »jugoslovanskega hudiča« seveda sila vneto pomagala. Čisto iz strokovno-publicističnega vidika velja priznati, da je bila nemška propaganda bolj rafinirana, da je bila njena »eskalacija« vsebinsko

obsežnejša in, kar me je precej začudilo, tudi lepo, pravilno slovensko povedana.

Prej sem omenil »perfidnost« (zahrbtnost, zvijačnost, verolomnost). Slednja je namreč dvakratna: avstrijske plebiscitne agitke so namreč Slovencem zagotavljale, da se jim bosta tudi v narodnostnem pogledu po avstrijski

Koroški Slovenec ubije celovškega lintverna.

zmagi cedila mleko in med in »bodo Kranjce tudi narodnostno preživel«. Poznavalci zatrjujejo, da urednica te razstave namenoma ni pokazala široki javnosti primerkov tega gradiva, kakor se ji tudi ni zdelo umestno, da bi bila v brošuri, ki sem jo kupil pri vratarici za tri šilinge, ali kakor koli na razstavi ponazorila, da je koroški deželni zbor (28. septembra 1920) svečano »za sedaj in vse večne čase« razglasil, da bo ščitil jezikovne in narodnostne posebnosti slovenskih sodeželanov. To je iz kolikor toliko nepristranskega strokovnega vidika vsaj tako pomembno kot podrobna vojaška kronologija

Gospodinja ubije Slovenca.

Slovenska (jugoslovanska) različica plebiscitne propagande

sedemmesečnih bojov s formulacijami, kot je na primer naslednja: 3. junija 1919 Velikovec prepuščen sovražniku (Völkermarkt dem Feind überlassen).

Sicer pa je urednica dr. Claudia Kromer (je tudi avtorica letos v Celovcu izšle knjige o stališčih ZDA do koroškega vprašanja — »Die Vereinigten Staaten von Amerika und die Frage Kärnten 1918—1920) posvetila poleg omenjene vojaške plati posebno pozornost diplomatskim, mednarodnim vidikom vprašanja, kar je prišlo ustrezno do veljave tudi v vsebinski zasnovi razstave. Mene niso toliko motili fotografski portreti koroških nemških »plebiscitnih« velmož in funkcionarjev ameriške študijske komisije (Coolidgea in Milesa); presenetila pa me je nekoliko fotografija italijanskih karabinjerjev (od 12. do 14. junija 1919 so namreč italijanske čete zasedle železniško proggo Trbiž—Beljak).

Ta svojevrstna koroško (avstrijsko)-italijanska razstavna simbioza je vseeno osupljiva. Ne nemara toliko zaradi zgodovinskega dejstva, da so Italijani leta 1915 po hkratnih diplomatskih barantanjih (»narodi imajo včasih zelo trdo kožo«, je to dvojnost komentiral pokojni Nehru) v Londonu in na Dunaju (»za perfektno nevtralnost«) napadli svoje, še do včerajšnje zaveznike, ampak, ker so tudi v tem razdobju (1918, 1919 in še dolgo pozneje) imeli južnotirolski Nemci kar precejšnje križe z italijanskimi »okupatorji« in so južnotirolski pangermanisti že takrat pejorativno stopnjevali gesla kakršno je bilo na primer tole: »Alle Welschen müsste man aufhängen« (vse Italijane je treba pobesiti). Nič kaj posebno prijazno; vendar vse to rimske diplomacije in takratnih avstrijskih sobesednikov ni oviralo, da bi se ne bili »iskreno« povezali proti skupnemu »sovražniku« — Slovincem oziroma novi jugoslovanski državi. Po plebiscitni nemški zmagi je *Corriere della Sera* (povzeto po Koroško Korošcem, št. 58, Celovec, 30. oktobra 1920) opozarjal, da ima ta izid »za Italijo dvojen pomen, splošen in poseben«, pri tem pa nadaljuje, »da bo v splošnem pomenu avstrijska zmaga za Jugoslovane dobra lekcija, da ne bodo preveč zaupali v svoje prevelike ambicije, ampak vendarle spoznali potrebo popustljivosti in prijateljstva s svojimi sosedi. Zmaga Avstrijcev na Koroškem je najboljše znamenje za bodoče razprave o jadranskem vprašanju (podčrtal J. J.)«. Milanski dnevnik je bil eden izmed, če že ne najbolj, reprezentativnih italijanskih časnikov (urejeval ga je »intervenist« Luigi Albertini, ki pa je bil nasprotnik poznejšega fašizma) in je bil nedvomno dobro informiran o celotnem ozadju, konkretnih silnicah, ki so pripeljale dober mesec po plebiscitu do podpisa pogodbe v Rapallu, ki je bila vsaj za nas Slovence še bolj neusmiljena kot Sonninov londonski pakt iz leta 1915.

Sicer pa se vrnimo k celovski razstavi: v dober lučaj oddaljenem »Kaufhofu« se je tudi tisto sončno soboto trlo kranjskih in ljubljanskih nakupovalcev. Sam pa se nisem mogel znebiti trpkega priokusa. Nekatere stvari je včasih težko primerjati: spomnil sem se na podobno italijansko petdesetletno praznikovanje pred dvema letoma. Italijanski predsednik je štel takrat za umestno, da iz Tridenta in Trsta posebej naslovi pozdrav sosednjim narodom, kar je nedvomno moč razlagati kot prizadevanje, da bi kolikor je mogoče v pozitivni enačici povezali preteklost in sedanost. Res, to je stvar navad, nazorov, mentalitete, in če hočete, tudi vprašanje komunikativnosti s sosedi. Toda danes, če se vrnem k naši temi, po petdesetih letih in po

Avstrijska (nemška) varianta plebiscitnih agitk

vsem, kar se je v tem razdobju zgodilo v Evropi (zgolj za obrobno ilustracijo — tudi Zahodna Nemčija je na primer priznala nedotakljivost meje na Odri in Nisi) in v svetu, predstavljati ob vseh že dolgo znanih »specifičnostih« koroško odločitev leta 1920 za nekakšen »Musterbeispiel« narodnostne samoodločbe, je ne glede na strokovna dognanja (ne le naša) o posameznih vidikih tega referendumu vsaj anahronizem, nekaj provincialno samovšečnega, povsem v nasprotju z modernimi tokovi in pojmovanji. Naj vnovič podčrtam misel Avstrijca E. Körnerja, da je predvsem naloga sedanje generacije, ki ni obremenjena s krivdo ali sokrivdo preteklosti, da premosti prepad, ki je nastal pred petdesetimi leti, in se je treba izogibati vsemu, kar ovira ponovno pomirjenje med obema narodnostnima skupinama. Če povem naravnost: »plebiscitno« slavljenje okrogle plebiscitne obletnice se mi zdi prav tako nesmiselno, v svojem notranjem bistvu konservativno, odbijajoče za slovenske sodržavljanke in sosedke, kakor je bila, denimo, pred štirimi leti bolj »lokalna« otvoritev »Grenzlandheima« v obmejnem Pliberku, ki naj bi bil »žarišče avstrijske miselnosti na meji nedeljive Koroške«. Pustimo ob strani »malenkost«, da kar precejšen del tudi nemškega pliberškega prebivalstva danes živi od vsakodnevnega trgovanja s slovenskim zaledjem onstran meje, temveč izluščimo glavno: taka lokalna, svojevrstno »patriotična« zagnanost in zamisel iskreno demokratične odprte meje se namreč vsebinsko medsebojno izključujeta. Še nekaj: tudi regionalne, lokalne koeksistence, če to tako označim, si ni moč zamisliti samo enostransko, enotirno, brez obzirnosti, stvarnega razumevanja drugega partnerja.

(Konec prihodnjic)

KOROŠKI SLOVENCİ 1970

Pavel Zdovc

Obstoj slovenske narodne skupine na Koroškem kaže danes izredno problemsko zapletenost. Po eni strani je koroško ozračje še vedno zgodovinsko obremenjeno in nemško nacionalna manjšina v Avstriji je doslej bistveno usmerjala avstrijsko politiko glede tolmachenja in uveljavljanja VII. člena državne pogodbe. V notranjosti narodne skupine in njenega ozemlja pa se dogajajo nekako od petdesetih let dalje splošni premiki in procesi, ki so socialnoekonomsko in političnoideološko močno zdiferencirali družbeno strukturo tudi v zavetju južne Koroške. Čeprav predvsem psihološke navzočnosti zgodovinskih dejavnikov prvih treh poplebiscitnih desetletij ne smemo podcenjevati, jim vendar danes ne gre več prvo mesto pri oblikovanju današnjega stanja. Ker je tudi težišče ankete v sedanjosti in v nalogah po perspektivah za prihodnost, se bo ta prispevek tem lažje omejil na zadnji dve desetletji ter prepustil prvo poplebiscitno dobo zgodovinarjem in starejšim anketirancem, katerih osebne skušnje in spomini obsegajo vse obdobje.

V povojnem razdobju sta najbolj pomembni tehnizacija kmečkega dela in delna deagrarizacija južnokoroškega ozemlja (industrija, turizem), saj sta povzročili, da se je močno zmanjšalo kmečko prebivalstvo — tradicio-

Nekaj »neplebiscitnih« ad hoc pripisov k naši skupni zamejski tematiki

KOROŠKI KOMPLEKS IN IZKUŠNJE

(nadaljevanje in konec)

Janko Jeri

Glavni vzroki predsodkov so: oponašanje, navade in nagnjenje.

(Immanuel Kant)

II.

To našo vsekakor pozitivno regionalno odprtost (tu mislim seveda tudi na mejno) si tudi ob njenih zametkih nisem zamišljal kot nekakšen podaljšek bolj ali manj velikopoteznega kupčevanja, raznote-rega adrijevsko-poletnega turizma in operetno-koncertnih gostovanj, marveč tudi (in to nikakor na zadnjem mestu) kot pomagalo, ki naj bi globoko in ustvarjalno v obojestransko korist zaoralo ledino podedovane (tradicionalne) miselnosti in olajšalo, da bi se enkrat za vselej znebili tistih pogostokrat tako hudo žaljivih in docela izkrivljenih predstav drug o drugem. Če se omejim na karantanski primer: slovenstvo je še vedno (in to ne samo v abverkampfovskih glavah) sinonim za hlapčevstvo, za nekaj manjvrednega, za nekaj, kar gomazi na socialnem in moralnem dnu. Mirko Messner (O socialni psihologiji manjšinske problematike, Dialogi, št. 11, 1970) navaja zanimive dokaze o tem pojavu: beseda »Tschusch«, ki označuje na Dunaju delavce iz tujine, vključuje predstave o umazaniji, zločinstvu in o spolnosti. Z besedo »Tschusch« označujejo koroški sodeležani njim ne-ljube Slovence. Zanimivo je ob vsem tem, da se povprečen socialno saturiran malomeščan pogostokrat oklepa teh predsodkov tudi potem, ko se je na primer lahko sam prepričal, če to tako poenostavim, da je Ljubljana »večja« od Celovca, da imajo Slovenci kompletno in ugledno univerzo ter povrhu še kopico drugih priznanih znanstvenih ustanov, da poleg suhe robe in kranjskih klobas v sedanjem socialističnem sistemu proizvajajo tudi avtomobile, hladilnike, pralne stroje in tako naprej. Malomeščan omenjene sorte ob vsem tem raje trikrat zamiži, saj bi se sicer sesulo vse, na kar je bil vajen od mladih nog, v kar hoče zavoljo svoje duševne lagodnosti in nekaterih načel še danes »sveto« verovati in kar mu še danes nekateri vcepljajo iz teh ali onih razlogov na raznih plebiscitnih in sorodno patriotskih veselicah. Da se ne bi napak razumeli: nikakor ne bi želel posploševati in tlačiti vse v en koš. Vseeno pa je presenetljivo (blago povedano), kako debelo kožo ima še danes ta samovšečni in intelektualno borni provincializem (da o lokalnih, še bolj grotesknih variantah sploh ne govorim) in kako v skromnem obsegu je načet (vključ vseh karavanški odprtosti) ta zid filistrske »večvrednosti«, samopašnosti in s tem povitih psiholoških in mentalnih ujmov,

čeravno tudi na Koroškem (javno in privatno) dokaj obilno besedujejo o nekakšno novi, »evropski« duhovni, materialni in drugi povezanosti.

Za koroško slovenstvo iskreno zavzet mlad šolnik in pisatelj Florian Lipusch je pač razkril »pravo resnico«, ko je zapisal (anketa v oktobrski številki), »da je konservativni, provincialistični in klerikalni vpliv še danes tako zablokiran v koroškem ljudstvu, da lahko potisne marsikatero napredno in sodobno idejo na stranski tir.« In dedukcija iz tega: »Taki vplivi so ovirali razvoj zadnjih desetletij in so pretežno krivi, da je razvoj slovenstva na Koroškem tak, kakršen je.« Dostikrat zgolj snobovsko koketiranje z »evropeizmom« je v koroški vsakdanjosti le prevečkrat paravan, ki naj bi »demokratično« skril negibnost, mrtvoudnost v miselnosti.

Sklicevanje na nekakšno prerajeno evropsko vzajemnost, ustvarjalno duhovno integracijo je bil argument, ki sem ga pogostokrat slišal, ko sem se letos mudil na Južnem Tirolskem. To »novo« so razlagali kot negacijo preživelega nacionalizma, hkrati pa naj bi bilo to, če tako rečem, moralna podlaga tudi zdaj že pravno sankcioniranim posebnim ukrepom za stvarno zaščito nemške (avstrijske) narodne skupnosti, ki živi med Salurnom in Brennerjem. Prepričan sem, da vsak iskren demokrat (pa naj bo Nemec, Italijan, Francoz ali pripadnik katerega koli drugega naroda) ne more oporekati poštenemu in učinkovitemu pravnemu sistemu specifičnim pogojem posamezne »manjšine« prilagojenega narodnostnega varstva, kar edino lahko zajamči dejansko (polno) enakopravnost pripadnikov manjšinske skupnosti v primerjavi s položajem tako imenovanega večinskega naroda. Nujni so torej ukrepi (normativni in drugi), ki presegajo, če to tako poenostavim, formalno enakopravnost med državljani v isti državi in ki predvsem manjšini kot homogeni celoti, kot avtonomnemu, suverenemu subjektu, ki ima »lastno bit, individualnost in moralno osebnost« zagotovijo stvarno *enakovredne* (podčrtal J. J.) možnosti razvoja še posebej na tistih področjih, ki so usodnega pomena za skladno narodnostno življenje in rast. Ob tem bi le vnovič podčrtal kardinalno dejstvo, da je predvsem od širokosrčne strpnosti, razumevanja in dejanske dobre volje (politične in druge) večinskega naroda odvisen splošni »status« manjšinske skupnosti. Pa še nekaj: samo zares enakopravna manjšina (manjšina, ki je osvobodjena strahu za svojo narodnostno prihodnost) se lahko ustvarjalno »odpira« nasproti »večini« ter tako duhovno, kulturno in sicer bogati skupno življenje in s tem opravlja nenadomestljivo pozitivno poslanstvo v nesporno korist celotne nacionalne, državne skupnosti.

Moji nemški južnotirolski sobesedniki so radi opozarjali, da je, upoštevajoč prej omenjena izhodišča, lani sprejeti »paket« v korist nemškega prebivalstva v bozenski pokrajini (sprejeti ukrepi, kratko vsebinsko povzeto, v marsičem presegajo »klasične« koncepte o optimalni jezikovno-kulturni avtonomiji) šele zametek nove »evropske variante« sožitja, sodelovanja med manjšino in večino. Zaznavno neprijetno pa jim je bilo, če sem ob tem načel, kako pravzaprav zelo skromne so v primerjavi z vsem tem narodnostne zahteve avtohtonega slovenskega življa na Koroškem. Te pomisleke so pozikovali ublažiti s poudarjanjem nekaterih koroških »posebnosti« (plebiscitna »samoodločba«, nemška večina, »dvojezičnost« slovenskega prebivalstva, historične izjemnosti), predvsem pa so si prizadevali čimprej speljati pome-nek na drugo temo. So bili pa tudi takšni, ki so menili, da je vse to »malenkost«, ki je ne bi bilo težko »vzorno« urediti. Splošno pa raje, če je le

mogoče (tudi v svojem tisku) obidejo »neevropske« anahronizme iz matične hiše.

Tudi za ponazoritev sodobne miselnosti na tako skrčenem prostoru, kot je trikot Južna Tirolska—Koroška—Furlanija-Julijska krajina, je značilno, kako občutno (tudi iz humanega vidika), bistveno se medsebojno razlikuje ravnanje s posameznimi narodnimi manjšinami: Nemcem na Južnem Tirolskem je zdaj zajamčena tudi precejšnja gospodarskosocialna avtonomija, če lahko modifikacijo sporazuma Gruber-De Gasperi (1946) tako povzamem; Slovenci na Koroškem že petnajst let zamaž čakajo na izpolnitev sicer demokratično in liberalno zasnovanega sedmega člena državne pogodbe, ki jo je podpisala tudi naša država in ki je vrnila popolno suverenost drugi avstrijski republiki; medtem ko bi lahko glede slovenske narodne skupnosti v Italiji vendarle dejali (ne glede na vsa odlašanja in posledice takega ravnanja), da so naposled storjeni vsaj prvi koraki na poti ustrezne narodnostne zaščite. Torej smo na manjšinskem torišču še precej daleč od kake »evropske duhovne vzajemnosti« ne oziraje se, na primer, na že tradicionalna mittelevropska kulturna srečanja in podobne (tudi za razplet manjšinskih zadev posredno pozitivne) pobude. Mimogrede: predlagal bi, da bi se na enem prihodnjih takih srečanj tudi stvarneje lotili »delikatnega« manjšinskega problema in poizkušali v tem intelektualno zavzetem avditoriju kritično razčleniti vse tiste silnice, ki ohranjajo diskriminacijsko miselnost in metode na območju, ki je za svobodni razmah človeške osebnosti in njegovo doostojanstvo primarnega pomena.

Tudi tema nacionalizma (šovinizma) in njegovih deviacij bi bila dodatno hvaležna snov za tako komparativno študijsko razmišljanje. Nikakor namreč ne bi mogli trditi, da so na tem prehodnem prostoru med Panonsko nižino, Alpami in Adrijo izpodrezani poganjki nacionalistične zaverovanosti in tod spočetih predsodkov do drugih narodov in narodnosti. Tudi lekcija nacistične genocidne brutalnosti še marsikoga (tu ne mislim na ekstremistično desničarske kroge) ni povsem iztreznila. Seveda pa so razmere v posameznih deželah različne. Bili bi pristranski, če ne bi priznali, da so v glavi večine naših zahodnih mejašev prevladali (kljub nekaterim omejitvam) tokovi, vrednotenja, ki priznavajo tragičnost zablod polpreteklega razdobja. Kot ilustrativen izseček teh pozitivnih premikov v zadnjih letih tudi med meščansko politično usmerjenimi krogi naj navedem npr. razglabljanje demokristjana Nicola Ramanija v deželnem svetu Furlanije-Julijske krajine (1966), ko je v omenjenih razpotjih med drugim sodil: »Toda nekaj se pri tem ne da izbrisati. Zbrisati se ne da osnovnega človeškega položaja, razdeljenega na različne jezike. Ta položaj obstaja in bo obstajal še vnaprej. Ne preostaja nam drugega, ko da sledimo Danielouju: 'Ne smemo biti nestrpni do civilizacij, drugačnih od naših, ne smemo jih rušiti ali jim vsiljevati svojo. Nasprotno, zavedati se moramo, da te civilizacije potrebujemo, da bi z njimi izpopolnili našo lastno. Človeška družba ne bi bila tisto, kar je, če ne bi bilo Kitajske in črnega sveta.' Vsaka rasa in vsak jezik na svojski in izviren način bolje od drugih izražata določeno človeško bogastvo.« To je sicer splošno, lahko bi rekli teoretično razglabljanje, vendar je bil Ramani še posebej konkreten, neprizanesljiv glede nekaterih zadev pred lastnim pragom: »Nujno je rušenje mitov, ki ga moramo opraviti prav takrat, ko se govori o 'svetih mejah, začrtanih od Boga'; in dalje o domačih razmerah med dvema vojnoma: Pomislmo na stare tržaške popevke: 'Lassa pur che i canti e

subi... nella patria de Rossetti, no se parla che italian...'; potem je tu vprašanje priimkov. Moj priimek je Ražman; po rodu bi bil potemtakem s Koroške. Moja mati se je imenovala De Ponte, drugi sorodniki Flego. Ko sem bral Čehova, sem naletel na imena kot Kobol, Bojko, ruska imena torej, ki so potem postala Cobolli itd. Vi, gospod Geffer-Wondrich (svetovalec neofašistične MSI — op. J. J.) se boste gotovo spominjali, da je bil neki fašistični dostojanstvenik Ražman, kot sem Ražman jaz, toda imenoval se je Relli; nekdo drug se je imenoval Romani, spet drugi Ropini. In glejte, to nasilno spreminjanje je le ena plat asimilacije, ki jo lahko imenujemo 'tiho'.

Pojasniti moram, da je bila ta Ramanijeva intervencija izpred štirih let v prid »bisa« k veljavnemu kazenskemu zakoniku proti netenju rasne in narodnostne nestrpnosti, sovraštva. Nisem še slišal ali bral, da bi si kdo na koroški nemški strani na javni tribuni te vrste po zadnji vojni tako temeljito in pošteno »izprašal vest«, saj grehi germansko-nacistične protislovenske brutalnosti niso bili manj grozotni; prej nasprotno. V obmejnem Pliberku pa so na primer na zidu »Grenzlandheima« 27. septembra letos odkrili »Sgraffito« za »dve sto verschleppte« (baje s strani jugoslovanskih organov po koncu zadnje vojne) ob aktivnem sodelovanju H. Steinacherja in »heimat-treunen Kärntner« njegovega ideološkega kova. »Oberschulrat« Stukovnik je ob tej priložnosti štel za umestno med drugim poučiti lojalne slovenske sodržavljane... bei der Lösung der Probleme mit Mehrheit zusammenarbeiten und sich nicht Ratschläge in Laibach zu holen...» Pred štiriinidesetimi leti umrli naturalizirani Dunajčan, književnik in esejist Karl Kraus, ki so ga leta 1925 sorbonski profesorji predlagali kot kandidata za Nobelovo nagrado, je pač dobro poznal domače razmere, ko je opozarjal: »Der Nationalismus ist ein Sprudel, in dem jeder Gedanke versinkt« (Nacionalizem je vrtnec, v katerem potone sleherna druga misel). Kronološko pa bi k »pliberški zadevi« še dodal, da so skoraj v istem času v Nabrežini na Tržaškem in v Šentlenartu (Beneška Slovenija) odkrili spomenik oziroma spominsko ploščo slovenskim partizanom borcem, pri čemer so kvalificirani predstavniki italijanske javnosti poudarjali dragocenost slovenskega rezi-stenčnega prispevka za skupno (podčrtal J. J.) osvoboditev izpod fašistično-nacistične strahovlade raznih Rainerjev (vrhovni komisar operacijskega področja »Adriatisches Küstenland«), Rösenerjev in podobnih.

Kolikor še ostanem pri zgodovinskih premisah plebiscitnega razdobja: Anglež A. J. P. Taylor je o narodnostni samoodločbi, ki so jo zahtevali avstrijski socialni demokrati (Habsburška monarhija 1809—1918), zapisal, da je bila to »samoodločba za Nemce na Češkem, pripomoček, ki naj bi jih rešil češkega vladanja; šele oktobra 1918 je prišlo socialnim demokratom na misel, da so se začeli zavzemati za samoodločbo drugih, in celo tedaj so ostali zagrizeni branilci deželne 'celotnosti' Koroške proti narodnim zahtevam Slovencev.« Pod črto pa dodaja, »da so socialni demokrati tudi leta 1945 prevzeli oblast od nacionalno socialističnih oblasti v imenu 'svo-bodne, nedeljive Koroške'«. Te »nedoslednosti«, če to tako povprek označim, se nadaljuje tudi danes, saj sta vsebina in potek plebiscitnih proslavljanj minulega oktobra na razne načine (tudi gesla proti sedanjim relikvijam dvojezičnega šolskega sistema, bilingvizmu in drugem) avtohtonemu slovenskemu prebivalstvu brez posebnih olepševanj in naravnost oznanjali, da so še vedno nekakšni »tujki« na lastni zemlji kljub »izrazito

podaniškemu značaju Slovencev, ki se manifestira predvsem v naših tednikih, kakor je to mentalno komponento opisal Mirko Messner.

Taka provincialno in »patriotično-nedeljivo« zarobljena atmosfera je pač vse prej kot stimulatívna za rešitev odprtih manjšinskih vprašanj, ki so že nekaj let zamrznjena. Negativna narodnostna krivulja je res skrb vzbujajoča: samo še poldrugi tisoč slovenskih otrok je delno deležen pouka v materinščini, v primerjavi s skoraj sedem tisoč učenci slovenskega porekla pred dobrimi dvajsetimi leti, če sploh ne omenjamo določb sedmega člena na papirju. In druga stran »manjšinske medalje« v minulem poldrugem desetletju: predvsem je to slovenska gimnazija, ki naj bi končno dobila lastno hišo, pa odškodnina nacističnim žrtvam — izseljencem in slovenskim kulturnim ustanovam, nadzornik za dvojezični pouk na osnovnih šolah in v gimnaziji, manjšinski šolski oddelek, učni načrt in predmetnik — vse to za že radikalno amputirano (1958) »dvojezično« šolo.

Na Koroškem smo praktično precej daleč celo od tako imenovanega »pasivnega koncepta spoštovanja«, kakor ga je označil Gustavo Buratti, ko je sodil, »da bi bilo mogoče manjšine ubijati s preprostim ,pustimo jih živeti', prepuščene samim sebi, ne da bi se zanje potrudili in jih organizirali ter vlili poguma njihovi obrambi s poukom materinega jezika, s subvencioniranjem njihovih kulturnih združenj in tako dalje.« Kot koroško »posebnost« pa velja k temu dodati shematični pritisk, gonje abwehrkämpfovskih in sorodnih organizacij, ki vsakega toliko časa najdejo razlog za licitiranje z nekakšno »slovensko nevarnostjo«. Namera, da bi velenjsko »Gorenje« zgradilo svoj obrat v splošno pasivnem Pliberku (Južni Koroški) je bil eden izmed takšnih povodov v zadnjem času. »Haben wir dafür gekämpft, dass dieses Gebiet jetzt slawisiert wird?« (Smo se zato borili, da bo to področje zdaj slovenizirano?), se je 27. septembra letos pridušal v Pliberku Hans Steinacher, saj so to le bolj »fine metode« kot pred petdesetimi leti. Moderni pralni stroji in hladilniki »Gorenja« bi nemara res lahko prinesli več zasluzka (zaposlitev) in zmanjšali trud z gospodinjskimi opravili v prenekateri koroški družini; ni pa nevarnosti, da bi jo zavoljo tega »poslovenili«.

Sicer pa (namesto epiloga) ob vsem tem »koroškem kompleksu« ne gre za kako veliko »nedeljivo« državno-politično vprašanje, marveč predvsem za čisto humano zadevo: dejansko je treba naposled priznati že tolikokrat preizkušanemu, ponižanemu, obdolženemu in po nedavnem plebiscitnem hrupu še nekoliko bolj preplašenemu koroškemu Slovincu pravico do kotička v lastni hiši.

Post scriptum. Ko sem že oddal te zapiske, sem zvedel, da je glasilo koroškega Heimatdiensta »Ruf der Heimat« v oktobrski številki (Der 10. Oktober, Geschichte, Gegenwart, Zukunft) med drugim »zgodovinsko ugotovilo«, da obrambni boji na Koroškem tudi še danes niso končani. Zgodovina potegne črto med razvojem med dvema narodoma šele tedaj, ko eden izmed njiju ne obstaja več (*Sie zieht ihn unter zwei Völker, wenn eines von ihnen nicht mehr besteht*) — podčrtal J. J., pač v stilu germansko nacionalističnega gesla »Wo man mit Blut die Grenze schrieb«.

V tolikšni meri me je to osupnilo, da sem te vrstice prebral nekajkrat: torej petindvajset let po nacistični kataklizmi si še upa kdo javno, v javnem glasilu in v demokratični republiki tako nedvoumno, brutalno in naklepno izpovedovati nujnost genocidnega izničenja drugega naroda, s katerim živi

v isti državni skupnosti. Čeravno naj bi ta cilj uresničili z »duhovnim orožjem« (mit geistigen Waffen) je tovrstno ščuvanje zločin (duhovni) proti elementarnim načelom humanosti (listine in proklamacije OZN), proti vsemu tistemu, kar lahko imenujemo moralno bogastvo sodobnega omikane sveta.

Kako dolgo še? »Zgodovina« je že nekajkrat take in podobne izpade postavila na zatožno klop z znanimi (ob)sodbami.

MED TRADICIJO IN AVANTGARDO — V

Janko Kos

V povojnem slovenskem slovstvu, zlasti še po letu 1960, je postalo več kot jasno, da se v njem že iztekajo vse tri pomembnejše tradicije predvojne književnosti, kot jih obsežejo pojmi socialni realizem, postekspresionizem in postsimbolizem. Najpomembnejša med njimi je bila seveda socialnorealistična; prav zato je bil njen razpad tako močno na očeh.

Poleg tega se je njena usoda razločevala od usode drugih dveh v tem, da se nikakor ni končala s starejšimi generacijami, ampak je močno vplivala na prve povojne rodove in šele v njihovem delu dočakala razkroj, ki je bil že hkrati znamenje njenega konca. Postekspresionizem in postsimbolizem se ne moreta pohvaliti s tako pomembnim, že na zunaj razburljivim upadom, saj sta bila ves čas po vojni omejena na razmeroma majhen ustvarjalni krog; v mlajši generaciji nista našla večjega odmeva in tako se je njuna razvojna pot končala skoraj neopazno — kolikor seveda lahko govorimo s tem v zvezi o koncu v pravem pomenu besede.

Zelo pazljivemu očesu bi se odkrilo, da se je proces, s katerim se je končala pot slovenske slovstvene tradicije izpred vojne, v svoji dokončni podobi dogodil že sredi petdesetih let, vsekakor pa proti letu 1957. Toda to je bil že čas, ko se je začela pojavljati nova slovstvena smer, za katero bi komajda našli kaj boljšega od oznake poezija, dramatika in pripovedništvo absurda. Ker se je najmočnejše, pa tudi zares otipljivo izoblikovala predvsem v pesništvu, bi o celotni smeri morali nemara razmišljati v zvezi s poezijo absurda. V pripovedništvu in dramatiki se je podobna duhovna in estetska usmerjenost uveljavila precej manj jasno, velikokrat bolj v vsebini kot tudi v obliki slovstvenih del ali pa tako, da so se s pravo literaturo absurda menjavale in mešale še druge slovstvene prvine. Toda ne glede na takšne pomisleke, ki jih lahko potrdi šele natančnejša analiza, je že zdaj potrebno ugotoviti, da je bila tako imenovana književnost ali poezija absurda v slovenskem povojnem slovstvu prva smer, ki ni izhajala iz tradicije in bila torej tradicionalna. Pravzaprav se je v določnem pomenu besede usmerjala zoper tradicijo predvojnega slovstva, in to kar v vseh njenih oblikah — v socialnorealistični, postekspresionistični in postsimbolistični. Če naj posežemo po nekoliko pretirani oznaki, bomo trdili, da je bila prva antitradicionalistična slovstvena smer povojne književnosti. Med poezijo absurda